

SIMPOZIONUL NAȚIONAL „EXPLORĂRI ÎN TRADIȚIA BIBLICĂ ROMÂNEASCĂ ȘI EUROPEANĂ”

Ediția a VII-a, Iași, 18-20 mai 2017
Sesiunea de deschidere

Participanți: prof. dr. Lucia Cifor, Prodecan al Facultății de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași; Î.P.S. Teofan Savu, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei; prof. dr. Ionel Mangalagiu, Prorector pentru programe de cercetare științifică și transfer de cunoștințe, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași; prof. dr. Adriana Zaiț, Directorul Departamentului de Cercetare Interdisciplinar – Domeniul Socio-Uman, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași; pr. prof. dr. Ion Vicovan, Decanul Facultății de Teologie Ortodoxă „D. Stăniloae”, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași; prof. dr. Eugen Munteanu, Directorul Centrului de Studii Biblico-Filologice „Monumenta linguae Dacoromanorum” (moderator).

Oaspeți de onoare: cercet. șt. pr. I Eugenia-Zamfira Mihail, Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române, București; prof. dr. Madeea Axinciuc, Universitatea din București.

Eugen Munteanu: Bună ziua, doamnelor și domnilor, permiteți-mi să declar deschise lucrările celei de-a VII-a ediții a Simpozionului „Explorări în tradiția biblică românească și europeană”. Am onoarea să vă aduc la cunoștință faptul că Înalț Preasfinția Sa, Părintele Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, a acceptat să fie prezent la ședința noastră de deschidere, de aceea îi adresez rugămintea de a deschide din punct de vedere duhovnicesc, cu binecuvântarea și rugăciunea care se cuvin. (*Se întonează cântarea Hristos a înviat din morți. Înalț Preasfinția Sa, Părintele Mitropolit, acordă binecuvântarea arhierască*). Înainte de a da din nou Înalț Preasfinției Sale cuvântul pentru a rosti cuvintele de bun sosit, în calitate de gazdă, căci ne aflăm în marea sală de ceremonii „Justin Moisescu” a Mitropoliei, aș dori să anunț componența acestui prezidiu. Mai întâi, vreau să spun că ne bucurăm de prezența domnului prorector Ionel Mangalagiu, care se ocupă de cercetarea în Universitatea noastră. Faptul că d-sa este prezent aici arată că noua conducere a Universității prețuiește inițiativa noastră. De asemenea, mulțumim pentru prezență doamnei profesoare Adriana Zaiț, directoarea Departamentului de Cercetare Interdisciplinar – Domeniul Socio-Uman. Mai sunt prezenți, de asemenea, domnul decan al Facultății de Teologie, părintele profesor Ion Vicovan, colaborator la organizarea acestui colochiu, doamna profesoară Lucia Cifor, care este reprezentantul Facultății de Litere, în calitate de prodecan. Aș vrea, nu în ultimul rând, să salut prezența doamnelor profesoare Zamfira Mihail și Madeea

Axinciuc, de la Universitatea din București, care ne sunt prieteni și oaspeții noștri de onoare. Doamna Zamfira Mihail este o personalitate cunoscută a filologiei românești, căreia i-am dedicat această ediție, iar doamna Madeea Axinciuc va prezenta una dintre conferințele plenare.

Acestea fiind zise, Înalț Preasfinția Voastră, stimați oaspeți, permiteți-mi câteva fraze de prezentare a Simpozionului Național „Explorări în tradiția biblică românească și europeană”, după cum l-am numit acum șapte ani, când am organizat prima ediție. Acest simpozion este organizat, în principiu, de instituțiile pe care le-am menționat, dar cei care lucrează efectiv la organizarea lui sunt un grup de tineri de la Centrul de Studii Biblico-Filologice „Monumenta linguae Dacoromanorum” al Universității noastre. Acest centru de cercetări a fost întemeiat în anul 2009, iată, sunt opt ani de atunci, cu scopul principal de a edita cea mai importantă componentă a tradiției biblice românești, și anume *Biblia de la București*, un proiect început de profesorii noștri în urmă cu câteva decenii. În cei opt ani scurși de atunci, colectivul acesta de tineri cercetători, împreună cu un colectiv mai larg de colaboratori din întreaga țară, specialiști din diferite domenii (filologi, teologi, filologi clasici, româniști, informaticieni etc.), au reușit să ducă la capăt acest proiect. În plus, pe lângă acest obiectiv principal, noi organizăm și acest colocviu, care se pare că are succes, mai ales în rândul tinerei generații de cercetători din domeniile interdisciplinare care privesc textul biblic. Vreau să fac o paranteză și să vă aduc la cunoștință, stimați oaspeți, un adevăr evident: interesul științific academic pentru Sfânta Scriptură este în creștere în instituțiile universitare și de cercetare din numeroase țări europene. Am avut, la edițiile anterioare, oaspeți de mare valoare, cercetători de rangul zero, cum se spune, din Spania (Claudio García Turza, Natalio Fernández Marcos, Almudena Martínez), Italia (Carlo Alzati, Carla Falluomini), Belgia (Wim François), Elveția (Michael Fieger), Slovenia (Jože Krašovec), Austria (Michael Metzeltin), Germania (Elsa Lüder, Georg A. Kaiser, Volker Schupp). Anul acesta îl avem ca invitat de onoare pe profesorul Martin Meiser de la Saarbrücken, unul dintre cei patru coordonatori ai prestigiosului proiect de cercetare „Septuaginta Deutsch”. Menționez încă o dată, în context, că *Septuaginta* este și pentru noi textul de referință, deoarece Biblia noastră românească are la bază, încă din secolul al XVII-lea, versiunea grecească a *Septuagintei*. Ca să nu uit, aș vrea să menționez numele acestor colaboratori apropiați ai mei. Încep, oarecum nepolitic, cu singurul tânăr, domnul Iosif Camară, doctor în filologie, cu o teză despre rugăciunea *Tatăl nostru* în limba română, fiindcă el, trebuie să recunoaștem, este cel care a purtat tot greul în gospodăria acestui simpozion. Sunt apoi doamnele cercetătoare, toate având titlul de doctor în filologie, Ana-Maria Gînsac, Mădălina Ungureanu și Ana-Veronica Catană-Spenchiu. În același cadru, mulțumim părintelui decan Ion Vicovan, părintelui consilier arhim. dr. Hrisostom Rădășanu și domnului consilier Cătălin Jeckel, care, ca reprezentanți ai Facultății de Teologie, respectiv ai Mitropoliei, ne-au ajutat substanțial la organizarea colocviului. De asemenea, adresăm mulțumirile noastre pentru ajutorul pe care Universitatea ni-l acordă. Acum, înainte de a-l ruga pe Înalț Preasfințitul să ne vorbească, aș vrea să spun că i-am pregătit acest

cadou care se vede aici, ediția critică a *Vechiului Testament*, versiunea lui Nicolae Spătarul Milescu, lucrare care tocmai a apărut, o operă, credem noi, importantă, pentru că reprezintă cea mai veche traducere a *Vechiului Testament* în limba română iar, în planul culturii europene, prima traducere a *Septuagintei* într-o limbă vernaculară.

Înalt Preasfinția Voastră, vă rog să ne adresați câteva cuvinte.

Î.P.S. Părintele Teofan: Stimate domnule profesor Eugen Munteanu, domnule prorector, doamnă directoare, părinte decan, domnilor profesori, doamnelor profesoare, stimați studenți, studente, mă bucur că sunt astăzi aici. Mă aflu în fața versiunii Nicolae Spătarul Milescu, în recenta ediție, a acestui veritabil monument, și la propriu, și la figurat. Prin intermediul acestui volum, realizez ce preocupări de seamă erau în arealul românesc, cu câteva veacuri în urmă. Mă bucură nespus faptul că, iată, preocuparea pentru Dumnezeuasca Scriptură depășește limitele stricte ale spațiului ecleziastic. Căci spațiul ecleziastic se hrănește din Cartea Sacră și din teologia Sfinților Părinți, care, în ultimă instanță, nu au altceva ca fundament decât tot Cartea Sacră, Cuvântul lui Dumnezeu prezent în Scriptură. Mă bucur că această preocupare nu se manifestă doar în spațiul bisericesc. Universitatea, precum și alte entități cu caracter academic, au avut forța lăuntrică și intelectuală să descopere în astfel de lucrări un mesaj și pentru omul de astăzi. Mă bucur și pentru faptul că această întâlnire are loc aici, în incinta acestei Mitropolii, în sala „Justin Moisescu”, numele unui cărturar de seamă în cadrul Mitropoliei, în cadrul Patriarhiei, acea personalitate care, în anii grei 1958-1960-1962, a avut forța să construiască această sală, de fapt acest complex, în afară de Catedrală și de reședința Mitropolitană. Înainte de toate, doresc să vă mulțumesc dumneavoastră, domnule profesor Eugen Munteanu, care, împreună cu un colectiv inimos, pe care ați reușit să îl strângeți în jurul dumneavoastră, v-ați implicat de multă vreme în editarea și studierea textelor biblice vechi românești. Este un demers științific prestigios, ce se înscrie într-o tradiție îndelungată, în care regăsim cărturari de seamă ai neamului, oameni care s-au implicat și s-au aplecat cu multă dragoste asupra textelor Sfintei Scripturi și au trudit pentru ca acestea să se îmbrace cât mai frumos și mai bine în graiul românesc. Mă gândesc la Mitropolitul Moldovei Dosoftei, care ne-a lăsat *Psaltirea în versuri*, sau la Nicolae Spătarul Milescu, căruia îi datorăm prima traducere integrală în limba română a *Vechiului Testament* după versiunea *Septuagintei*. În același timp, în contextul proclamării, de către Sfântul Sinod al Bisericii noastre, a anului 2017 drept anul comemorativ „Justinian Patriarhul” și al apărătorilor ortodoxiei în timpul comunismului în Patriarhia Română, doresc să subliniez strădaniile patriarhilor Iustinian, Iustin și Teoctist de editare a textelor sacre, în mod deosebit a *Bibliei*, în acea perioadă de grea încercare pentru poporul nostru.

În anul 1967, Patriarhul Iustinian Marina vizitează Marea Britanie la invitația Arhiepiscopului de Canterbury din acea vreme. Cu acest prilej, este primit de regina Elisabeta, care i-a oferit în dar un automobil de lux. Patriarhul, însă, i-a adresat reginei următoarea rugămintă: „Majestate, vă mulțumesc din suflet. Sunteți foarte generoasă, dar am fost informat că sunteți, în același timp, și președintele Societății

Bibliei Britanice. Patriarhii români de dinaintea mea au editat fiecare câte o Biblie care le poartă numele. Eu sunt patriarh de mai mult de zece ani și nu am izbutit să tipăresc o Biblie în Patriarhie. Vă rog, în locul mașinii, dați-mi hârtie și materialele necesare legătoriei, ca să pot tipări și eu o Biblie”. În urma acestei rugăminți, Patriarhul va primi cele cerute și în anul 1968 avea să vadă lumina tiparului *Sfânta Scriptură* în limba română, în 100000 de exemplare. Acestei ediții i-a urmat cea din 1975, cu același tiraj. La acestea se adaugă *Noul Testament* în două ediții (1952 și 1970), *Psaltirea* în cinci ediții, precum și *Evanghelia* și *Apostolul*, fiecare în câte două ediții. Patriarhul Iustin Moisescu va tipări, la rândul său, *Sfânta Scriptură*, în 1982, 100000 de exemplare, și *Noul Testament cu Psalmi*, în același număr de exemplare. În anul 1988, la împlinirea a 300 de ani de la tipărirea *Bibliei de la București*, Patriarhul Teoctist publică ediția jubiliară a acestei Biblii, într-un număr impresionant de exemplare, iar apoi, după decembrie '89, a retipărit *Sfânta Scriptură* încă de unsprezece ori. Iată cum, în plină perioadă comunistă, s-a reușit tipărirea într-un număr impresionant a *Sfintei Scripturi*. Se înțelege că atât tirajul, cât și tipărirea unei noi ediții erau dovada că Biblia era căutată atunci cu nesaț de către români. Desigur, numărul de exemplare nu era suficient. Nevoia de scrierile sfinte era mult mai mare. În pofida acestui fapt, cine stăruia în dorința de a avea Cartea Sacră în casa sa izbutea în cele din urmă în demersul său. Acum, în libertate, nu există restricții în tipărirea Sfintei Scripturi, așa cum s-a întâmplat în a doua jumătate a secolului trecut. Aceasta nu poate fi decât spre folosul celor doritori să se adape din cuvântul dumnezeiesc, pe care textele sfinte îl cuprind. Vremea noastră ne dă posibilitatea de a avea și inițiative de felul proiectelor coordonate de către dumneavoastră, domnule profesor Eugen Munteanu, proiecte precum editarea *Bibliei de la 1688* sau, iată astăzi, editarea versiunii *Vechiului Testament* realizate în secolul al XVII-lea de Nicolae Spătarul Milescu. Toate acestea ne bucură, pentru că dovedesc prețuirea de care se bucură Cuvântul lui Dumnezeu în rândul intelectualilor români. Felicitări organizatorilor! Rog pe Dumnezeu să binecuvânteze lucrările acestei întâlniri. Vă mulțumesc!

Eugen Munteanu: Vă mulțumim și noi foarte mult, Înalt Preasfinția Voastră, pentru aceste cuvinte precise și rostite din suflet! Vă mulțumim mai ales că ați folosit cuvântul *tradiție* și cu referire la activitatea noastră de cercetare a vechii culturi românești. Pentru că, pe lângă Sfânta Tradiție universală a Bisericii noastre, care este ceea ce știm că este și pe care o cultivăm ca atare, scriindu-i numele cu majuscule, mai există și o altă tradiție, mai modestă, care este tradiția noastră locală, tradiția comunității noastre etnice, conservată în memoria limbii pe care o vorbim și a sutelor de mii de pagini scrise care reprezintă ceea ce noi numim *tradiția biblică românească*. De această tradiție textuală, mai modestă, ne ocupăm noi. În cadrul acestei tradiții, care înseamnă istoria textelor sfinte în limba română și, în general, toată producția de texte care constituie cultura românească, noi sperăm să întemeiem la Iași o tradiție precisă, cu limite bine conturate și cu o continuitate transgenerațională. Unii observatori avizați spun că am reușit deja să punem bune temelii pentru o astfel de tradiție. Suntem conștienți că nu suntem primii, că

înaintașii noștri, cel puțin două generații, ne-au arătat care ar fi căile de urmat. Și sperăm că și generația care vine după noi, cea de-a patra, a tinerilor ale căror nume le-am rostit mai înainte, își va asuma în cunoștință de cauză această tradiție, că o vor continua și o vor transmite celor care vor veni. Acești tineri își dedică cea mai mare parte a timpului de lucru studiului textelor vechi românești. O parte din aceste texte editate și studiate științific, cea mai mare parte ca teze de doctorat, le avem expuse pe holul de la intrare în această magnifică sală și au fost publicate într-o colecție specială a Editurii Universității din Iași, intitulată chiar așa, „Fontes Traditionis”, adică „izvoare ale tradiției”. Sperăm că bunul Dumnezeu ne va îngădui să facem tot ce putem, pentru ca și după ce nu vom mai fi noi, tradiția aceasta modestă, cum spun, să continue la Iași. Îmi face o plăcere deosebită să vă anunț – și vă cer iertare, Înalt Preasfinția voastră și stimați oaspeți, pentru ceea ce poate părea lipsă de modestie – că de aproape cinci luni de zile, de când ediția noastră Nicolae Spătarul Milescu este apărută, am difuzat intens online formatul electronic (PDF) al acestui veritabil monument, cum, cu multă generozitate, ați binevoit, Înaltpreasfințite, să îl denumiți! Ne-am străduit, și o vom face în continuare, să trimitem exemplare ale cărții acolo unde poate fi apreciată, adică în centrele unde *Septuaginta* este sistematic studiată. Sunt în măsură să constat că am primit reacții cum se spune, extrem de măgulitoare și onorante, de la personalități de prestigiu. Le voi propune colegelor mele coautoare la această operă să strângem într-un dosar special asemenea mărturii, pentru a le prezenta celor care, eventual, se vor îndoii cumva de utilitatea muncii noastre filologice. Din păcate, chiar în anumite sfere de decizie, există voci care își pun întrebări precum „De ce mai sunt necesare asemenea ediții ale textelor vechi?”; „Cine mai are nevoie de vechile versiuni biblice românești, de vreme ce putem citi Cuvîntul Domnului în versiuni moderne, mai ușor de înțeles?”; „Și, în general, ce utilitate socială are activitatea filologilor, de conservare, editare și interpretare a textelor vechi?”. Desigur, asemenea întrebări sau asemenea formulări dubitative sunt, în general, ieșite din rea-credință și din ignoranță. Vor fi fiind totuși, poate, și unele cazuri când necunoștința de cauză nu exclude buna-credință! Acelora dintre contemporanii noștri de bună-credință care au îndoieli privitoare la rolul și utilitatea editării de texte vechi le-aș răspunde indirect, printr-o întrebare retorică: De ce obișnuim să ridicăm, în piețele marilor orașe, monumente în memoria înaintașilor noștri, monumente din piatră sau din bronz? Ce nevoie avem de asemenea monumente? Îi imităm doar din inerție pe strămoșii noștri greci și romani, care au inventat această formulă de reverență față de înaintași? Sau chiar avem nevoie de ele? Răspunsul nu poate fi decât unul singur. De asemenea monumente de hârtie, care sunt edițiile critice, avem nevoie mai ales din punct de vedere simbolic și sufletescl! Ca specialiști, noi știm, desigur, că avem nevoie de ele și din punct de vedere practic. Dar știm, de asemenea, că cei care sunt interesați profesional de aceste lucruri sunt din ce în ce mai puțini. Nu suntem poate atât de numeroși ca membrii și angajații Institutului de fizică atomică de la Măgurele. Dar stau și mă întreb: Ce este oare mai specific în sfera generală a cunoașterii umane? Specificul locului, al unei națiuni, al unei asemenea forme de manifestare a

umanității, care este o națiune de cultură, sau studiul atomului, care este făcut, de altfel, mult mai bine în centre mult mai bine dotate și finanțate din lumea largă? Vă cer scuze pentru aceste paranteze și aceste întrebări retorice, stimați oaspeți!

Oferim acum cuvântul invitaților noștri, care au binevoit să acorde atenție Simpozionului nostru. Domnul profesor Ionel Mangalagiu, care este un chimist renumit și Prorectorul pentru programe de cercetare științifică și transfer de cunoștințe al Universității „Alexandru Ioan Cuza”, a binevoit să răspundă invitației noastre. Vă mulțumim, domnule prorector, că v-ați făcut timp să veniți și vă acordăm cuvântul.

Ionel Mangalagiu: Vă mulțumesc și eu, domnule profesor Munteanu, pentru invitație. Preasfinția Voastră, domnule decan, stimați colegi din prezidiu, stimați oaspeți, precucernici părinți, în numele Universității „Alexandru Ioan Cuza”, pe care o reprezint aici cu modestie, vă urez bun venit la acest simpozion, care cred că va fi un succes. Deși nu am competența necesară să spun prea multe în acest domeniu, câteva cuvinte aș dori totuși să spun. Este clar că cercetările biblice își au originile în negura trecutului. Încă de la început s-au făcut cercetări în aceste domenii, de către Sfinții Părinți întâi și apoi de către noi, cei care suntem laici. În universitatea noastră, aceste cercetări au început încă de la 1860, de când s-a înființat universitatea, și au fost continuate în diverse moduri, de către diverși profesori sau cercetători. Grupul domnului profesor Eugen Munteanu, așa cum a spus și dumnealui, a început efectiv în anul 2009 și s-a remarcat prin preocupări speciale. Îi felicit pe toți pentru realizările deosebite pe care le au până acum, precum și pentru ceea ce vor realiza în continuare, deoarece înțeleg că sunt și planuri de viitor în acest domeniu. Este clar că avem de-a face cu o muncă titanică, vă spun sincer, am fost profund impresionat când am văzut prima dată această ultimă creație a grupului domnului profesor Eugen Munteanu, ediția versiunii lui Nicolae Spătarul Milescu a Vechiului Testament. Sunt convins că va aduce o contribuție certă la sporirea cunoașterii universale în domeniul studiilor biblice. Îi urez succes în continuare domnului profesor Munteanu, atât lui, cât și grupului pe care și l-a constituit și instruit. Îmi exprim convingerea că vor veni cu frumoase realizări în continuare. Vă mulțumesc!

Eugen Munteanu: Vă mulțumesc foarte mult, domnule prorector Ionel Mangalagiu! Avem nevoie de încurajări, noi, toți oamenii, suntem slabi prin natura noastră și, de aceea, orice laudă și orice încurajare ne fac bine, ne întrează, ne stimulează. În numele lor, al colegelor și colegilor mei de la Centrul de Studii Biblico-Filologice „Monumenta linguae Dacoromanorum”, vă asigur, domnule prorector, că cercetările biblico-filologice, cum le numim noi, vor continua la Iași și în Universitatea noastră sub o formă sau alta. Sunt sigur că atât colegele și colegii mei, cărora le-am menționat numele, precum și alți colaboratori, pe care nu am putut să-i numesc, unii sunt în sală, sunt doctoranzi cu teme din sfera aceasta, ni se vor adăuga, pentru a continua împreună asemenea cercetări.

O invit acum pe doamna profesor dr. Adriana Zaiț, directorul interimar al Departamentului de Cercetare Interdisciplinar – Domeniul Socio-Uman, cu alte cuvinte, șefa noastră, așa spune, directă!

Adriana Zaiț: Doamnelor și domnilor, voi începe cu o întrebare pe care mi-o tot pun de câteva zile încoace, de când știam că trebuie să ajung aici, întrebare care a devenit și mai acută de când am pășit în această sală. Întrebarea este „Ce caut eu aici?”. Iar răspunsul depinde foarte mult de diferența dintre teorie și practică. În teorie, sunt un fel de gazdă. În practică, sunt efectiv un invitat stingher, sincer copleșit de loc, de oameni și cred că și de greutatea palpabilă a muncii care s-a depus în toată această perioadă. Eu cel puțin o simt, această muncă, și chiar sunt emoționată mai mult decât mi-aș fi putut imagina. Așa că probabil răspunsul la întrebarea „Ce caut eu aici?”, dincolo de poziția aceasta efemeră și formală de director, este că „Da, caut ceea ce n-aș fi căutat, dacă n-aș fi găsit!”. Este acesta, probabil, modul nostru de a ne focaliza, de a ne concentra atenția la un moment dat. Uităm, ignorăm adesea multitudinea pieselor complementare, multidisciplinare, interdisciplinare care ne înconjoară. Aș spune că trăim fiecare într-un fel de cercuri, mai mult sau mai puțin strâmte, mai mult sau mai puțin interferente, iar granița dintre aceste cercuri este din ce în ce mai slabă pe măsură ce ne îndepărtăm de centru, până când aproape nu mai avem energia necesară pentru a continua. Știm cu toții bine ce se întâmplă când pe suprafața lucie a unei ape adânci aruncăm o piatră. Dacă ne-am luat răgazul să privim o asemenea apă, am observa cum cercurile acelea continuă să se îndepărteze de centru și unul de altul... Așa că nu pot decât să fiu recunoscătoare organizatorilor simpozionului de astăzi, pentru că au știut să arunce măiestrit o astfel de idee în apă, o idee care este menită să propage întrebări, să propage rosturile! Avem în față un domeniu profund, al rădăcinilor textuale, al rădăcinilor culturale și umane, până la urmă, ale ființei noastre. Așa încât eu sunt convinsă că undele pe care acest simpozion le va propaga vor fi unele de durată. Sunt convinsă că vor rămâne urme adânci, pentru că cele mai trainice atingeri sau urme sunt cele pe care le ducem în mintea și în inima noastră, și este cazul unui astfel de simpozion sau al unei astfel de dezbateri. Prin urmare, mă bucur că am fost astăzi aici un timp. Doresc să urez participanților la Simpozion o bună rodire și rezultate remarcabile. Vă mulțumesc!

Eugen Munteanu: Ați vorbit exact *in medias res*, cum se spune, ați vorbit exact cu ingenuitatea și sinceritatea celui căruia munca noastră i se adresează de fapt! Aș zice, preluând o idee sugerată de dumneavoastră, că oricare dintre noi, odată ajunși, pentru o perioadă mai mare sau mai mică de timp, într-un post de conducere, trebuie să știm că actele de generozitate bine calibrate ale unui mecena sunt, poate, singurele garanții ferme care să ne asigure un loc în memoria urmașilor. Restul, adică rutina, deciziile pe care le luăm zilnic, actele pe care le iscălim, se duc toate la arhivă și poate nu le mai vedem niciodată. Dar faptul că, de exemplu, colegi ai noștri precum prof. Gheorghe Popa, acad. Viorel Barbu, prof. Dumitru Oprea și prof. Vasile Ișan, au supervizat, ca rectori succesivi ai Universității noastre, și au

susținut constant proiectul major „Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688” va face ca numele lor să fie menționat de fiecare dată când această lucrare este amintită. Noi sperăm ca și viitorii rectori ai Universității noastre să aibă întotdeauna la îndemână un exemplar din Biblia noastră, cum aveau și ceilalți înaintea lor, pentru a-l dărui oaspeților de seamă. Rectorul Gheorghe Popa, de exemplu, a dăruit câteva exemplare, în timpul unei vizite, Majestății Sale, Regele Mihai, care a fost foarte încântat că așa ceva se face la Iași. Vă mulțumesc încă o dată, doamnă directoare Zaiț, și o rog acum pe colega mea de la Facultatea de Litere, doamna prodecan Lucia Cifor, un cercetător strălucit în domeniul hermeneuticii generale – poate că în curând se va îndrepta mai atent și către textul Sfintei Scripturi – să rostască cuvântul de salut al Facultății de Litere.

Lucia Cifor: Onorat auditoriu, mă aflu aici să exprim mulțumiri organizatorilor, felicitări celor care organizează an de an Simpozionul Național „Explorări în tradiția biblică românească și europeană”, aflat acum la cea de-a șaptea ediție, cu o participare destul de numeroasă. De asemenea, sunt aici să evoc un moment care are legătură cu ceea ce au spus antevorbitorii mei, să evoc faptul că, întâmplător sau nu, întâlnirea de acum îmi aduce aminte de câteva întâmplări nu lipsite de semnificații. Acum trei decenii eram studentă în ultimul an la Facultatea de Filologie. În perioada Paștilor, autoritățile comuniste au luat măsuri suplimentare pentru ca în săptămâna Învierii studenții să nu meargă la Mitropolie, și să meargă la alte distracții. S-au dat discoteci gratis, se organizau tot felul de asemenea oferte care să îi atragă și să îi adune pe studenți, împiedicându-i să meargă la Înviere. Am avut această șansă de a merge, împreună cu alți studenți de pe la alte facultăți, recunosc, poate mai curajoși decât noi, filologii. Eram cu toții încă sub supravegherea și anchetele polițienești ale celor care cercetau evenimentele din februarie 1988, când câteva sute de studenți din Iași au manifestat zgomotos prin oraș, cerând mai multă libertate și condiții de studiu și de viață mai bune. Așadar, împreună cu alți câțiva studenți mai curajoși de la alte facultăți, am venit și eu, participând astfel la cea mai frumoasă Înviere din viața mea. Pe la ora 11 noaptea, incinta Mitropoliei era aproape goală, și am avut atunci ocazia să îl văd mai îndeaproape pe regretatul patriarh Teoctist, care la vremea respectivă era, cred, mitropolit la Iași. Îmi amintesc cu intensitate lumina extraordinară de atunci. Și evoc acest moment pentru că mi se pare că avem astăzi o șansă incredibilă pe atunci, când totul părea înghețat pe veșnicie în relația dintre tineri și Biserică. Cu trei decenii mai târziu, putem să ne întâlnim în deplină libertate, într-o incintă apropiată de incinta sacră, să intrăm într-un dialog, cărturarii laici și cărturarii teologi. Un dialog care este fructuos și care nu este unic. În întreaga țară au loc frecvent manifestări similare, a căror valoare cred că încă este subestimată.

După cum le spuneam și celor cu care mă întâlnesc aproape anual la Colocviile de la Putna, nici nu ne dăm seama cât de repede poate dispărea acest miracol de-a putea vorbi liber în spațiul public despre Cartea Cărților. Înainte de a ne fi întâlnit cu Sfânta Scriptură, am luat contact cu numeroase alte cărți. Ne-a fost, multora dintre noi, greu să ne curățăm de efectele nocive ale unora dintre aceste cărți. Într-

adevăr, predau și hermeneutică generală și, vrând-nevrând, de multe ori le spun studenților că literatura patristică este unul dintre momentele cele mai consistente ale dezvoltării hermeneuticii europene. Eu mă apropii de textele sfinte cu uneltele mele de cărturar începător în acest domeniu și am grijă să le spun studenților că eu vin din timpul în care *Dumnezeu* se scria cu *d* mic în cărțile laice, în timp ce numele zeităților grecești sau de altă proveniență se scriau cu majusculă. Eu vin dintr-un timp în care autoritățile, inclusiv cele universitare, îi tratau cu cea mai mare asprime pe aceia care se ocupau cu lucrurile sfinte. Eu nu-mi permit frivolitatea de a crede că aceste momente sunt, ca să spunem așa, o dată pentru totdeauna dispărute. Cred că nu trebuie să uităm cât de anevoioase erau altădată eforturile filologilor, care trebuiau să inventeze tot felul de pretexte ca să se poată apropia de textele bisericești, într-o epocă în care oamenii erau ținuți departe de Sfânta Biserică. Să mai spun că am mai avut norocul ca un volum de *Filocalie* să-mi fie dăruit în acei ani în timpul unei excursii la Putna! Era seară, eram cu elevii clasei pe care o păstoream, și un părinte de acolo, văzând că ne închinăm la icoane, ne-a chemat și ne-a dat fiecăruia câte un volum din *Filocalie*. Așa am auzit eu de *Filocalie* înainte de 1989.

Ar fi multe de spus în această privință a reapropierii noastre de Sfânta Biserică, dar ceea ce vreau, pe scurt, este să aduc un elogiu și un prinos de recunoștință activității domnului profesor Eugen Munteanu și cercetătorilor implicați în organizarea acestui Simpozion și în editarea la Iași a Sfintei Scripturi, în multiplele ei ipostaze istorice. Vreau să exprim, de asemenea, admirația pentru ceea ce se cheamă erudiție de cea mai bună calitate în câmpul filologiei. Gadamer spunea că filologia, în definitiv, ar trebui definită, pornind de la etimonul său, ca fiind bucuria față de sensul care se exprimă în textul din fața ta. Evident, avem în vedere că sensul nu e ceva de ordinul reitații absolute, nu, sensul este ceva de ordinul substanței, este ceva ce se actualizează în permanență, este o potență care intră, cum se spune, în act prezent, în acel moment în care ajungem în contact cu textul, prin procesul înțelegerii. Acest tip de erudiție pe care o favorizează întâlnirile anuale cu prilejul Simpozionului Național „Explorări în tradiția biblică românească și europeană” este ceva ce trebuie văzut, trăit și simțit la fața locului. Le spun mereu studenților mei la cursuri: „Trebuie să-i cunoașteți pe cercetători la lucru, trebuie să mergeți în rândul lor, nici nu știți cum vă inspiră, nu puteți să știți cu ce se ocupă cercetarea în general dacă nu trăiți un timp în mijlocul cercetătorilor!”. Astfel de simpozioane adună la un loc astfel de oameni minunați, dedicați explorării noului, dedicați efortului de cunoaștere. De aceea, repet, nu am cuvinte suficiente ca să îmi exprim admirația și recunoștința, în același timp, față de darurile pe care ei ni le fac. Cercetătorii sunt cei care ne oferă și nouă, celorlalți, instrumente necesare edificării erudiției, instrumente necesare construirii de sine a tuturor disciplinelor din sfera cunoașterii umane. Încă o dată îi felicit pe organizatori, le mulțumesc sponsorilor și le urez succes participanților la acest simpozion. Vă mulțumesc!

Eugen Munteanu: Îi mulțumim și noi doamnei profesor mai ales pentru faptul că a invocat aici atât de convingător marea utilitate a filologiei. Există o carte a unui reputat profesor de la Universitatea din Stanford, Hans Ulrich Gumbrecht, cu un

titlu minunat, *The Powers of Philology*, „Despre puterea filologiei”. Profesorul american de origine germană, pe care sperăm să îl putem convinge cândva să ne viziteze la Iași, argumentează cu mare forță de convingere actualitatea filologiei ca atare, în cel mai pur înțeles al ei, cel primar, de reconstituire și de conservare a formei genuine, autentice, a unui text. Nici nu ne imaginăm noi, dragi colegi, de ce forțe uriașe dispune filologia!

Mulțumesc încă o dată, Lucia Cifor. Îl rog acum pe părintele prof. dr. Ion Vicovan, decanul Facultății de Teologie Ortodoxă, să ia cuvântul.

Pr. Ion Vicovan: Mulțumesc și eu pentru invitație. Înalt Preasfinția Voastră, domnule prorector, domnule Eugen Munteanu, organizatorul și sufletul acestui Centru de Studii Biblico-Filologice și al acestui Simpozion „Explorări în tradiția biblică românească și europeană”, stimate doamne profesoare, cuvioși părinți, doamnelor și domnilor studenți, onorat auditoriu, uitându-mă la ceas și văzând că sunt ultimul vorbitor, mă gândeam ar trebui să folosesc mai bine timpul pe care îl am la dispoziție. Aș spune mai întâi un cuvânt de bun venit, dar nu în numele meu, ci în numele Facultății de Teologie, pentru că noi, ca facultate, avem o implicare oarecare în organizarea acestui eveniment. Simpozionul „Explorări în tradiția biblică românească și europeană” se află la cea de-a șaptea ediție, cifră simbolică în teologie! Uitându-mă la cât s-a făcut și la ce ar mai fi de făcut, ne imaginăm multe și nădăjduim că Dumnezeu va îngădui ca acest centru de cercetări „*Monumenta linguae Dacoromanorum*” să meargă mai departe. Acest Simpozion pe care îl deschidem astăzi cred că are și câteva elemente specifice și aș menționa pe scurt trei dintre acestea: este cea dintâi ediție care se desfășoară în parteneriat cu Arhiepiscopia Iașilor, cu Mitropolia Moldovei și Bucovinei, ceea ce până acum nu s-a făcut. A fost întotdeauna un fel de participare din partea Mitropoliei, a existat o susținere, dar de data aceasta am făcut un pas înainte foarte important, devenind parteneri. În al doilea rând, după cum spunea și părintele Arhiepiscop și Mitropolit Teofan, această ediție se deschide și se va desfășura într-un spațiu cu totul special. Aș sublinia și eu faptul că sala aceasta în care ne aflăm poartă numele ctitorului ei, Iustin Moiescu, care, pe lângă faptul că a fost un ierarh de seamă al Bisericii noastre, după cum a și fost menționat aici, a fost deopotrivă și profesor de Noul Testament. Între anii 1938-1939, acest ierarh și iscusit teolog a fost profesor de Noul Testament la Varșovia și a făcut o figură de excepție acolo. După aceea, în anul 1941, a devenit profesor de Noul Testament la Universitatea de la Cernăuți, zonă care pe atunci aparținea de Suceava. Din 1946, Iustin Moiescu a fost profesor de Noul Testament la Universitatea de la București, la Facultatea de Teologie de acolo. Așadar, putem considera că suntem în comuniune nu doar cu ctitorul sălii acesteia, ci și cu profesorul de Noul Testament, nimic mai potrivit la un simpozion de studii biblice. În fine, în al treilea rând, ne bucură să putem mulțumi domnului profesor Eugen Munteanu, cum spuneam, inițiatorul, organizatorul principal și sufletul atât al Simpozionului nostru, cât și al Centrului de Studii Biblico-Filologice „*Monumenta linguae Dacoromanorum*”, pentru eforturile pe care le face ca Facultatea de Litere să fie mereu prezentă, prin specialiștii ei în studii biblice, prin studenții și

doctoranzii ei, în această sferă înalt duhovnicească a cultivării Sfintei Scripturi. Ce aş putea spune mai departe? Aş sublinia încă o dată că acest Centru de Studii Biblico-Filologice, după cum a spus deja și domnul profesor, a avut până acum câteva realizări de excepție. Se pot cita editarea integrală, în 25 de volume masive, a întregii *Biblie de la București*, cu alte două versiuni manuscrise contemporane și cu un complex aparat critic, se poate vedea aici, în fața noastră, recenta ediție monumentală a Vechiului Testament, traducere după *Septuaginta* a lui Nicolae Spătarul Milescu, text care a fost revizuit de Sfântul cârturar Mitropolit Dosoftei al Moldovei. Mai vedem aici și alte importante realizări ale Centrului, cele cinci volume cu lucrările prezentate la primele ediții ale Simpozionului anual, cele cinci numere ale revistei „Biblicum Jassyense”, valoroasele teze de doctorat pe teme biblice realizate sub conducerea profesorului Munteanu, unele deja publicate. Am mai reținut însă, din spusele d-lui profesor, că ar mai fi destule de făcut. Le urăm mult succes în acest sens și ne rugăm la Dumnezeu pentru reușita viitoarelor proiecte.

Îi mulțumesc, de asemenea, doamnei prodecan de la Litere, profesoara Lucia Cifor, pentru mărturia d-sale foarte prețioasă. În urmă cu o săptămână, o săptămână și ceva, am avut aici la Iași un important simpozion dedicat situației Bisericii de-a lungul perioadei comuniste, iar mărturisirea dumneavoastră, doamnă prodecan, completează într-un fel ceea ce s-a vorbit cu acel prilej. A fost o perioadă grea pentru Biserică, pentru credință și pentru credincioși, dar, slavă Domnului, în timpul perioadei comuniste s-au petrecut și lucruri bune, unele aproape miraculoase, cum a fost și începutul, în anul 1986, al proiectului de editare a *Bibliei de la București*, de către un colectiv mixt, român-german, de la universitățile din Iași și din Freiburg im Breisgau. Este adevărat că cea mai mare parte a volumelor au apărut după 1990, prin susținerea rectorilor pomeniți, dar, ca inițiativă, totul a plecat înainte de 1989, ceea ce este important de subliniat. Și, revenind, am văzut că dl. profesor Munteanu și colaboratorii săi își propun să lucreze mai departe în domeniul acesta, care este foarte vast. Le urăm mult succes! Știm cu toții că este nevoie de ediții critice ale principalelor versiuni ale Sfintei Scripturi în limba română, că este nevoie de concordanțe și de lexicoane biblice, de monografii pe teme biblice etc. În ceea ce mă privește, ca istoric al Bisericii Ortodoxe Române, o prioritate sau o urgență a cercetării mi s-ar părea elaborarea unei istorii ale circulației și receptării textelor biblice în cultura noastră, pentru că acest lucru este extrem de important. M-a bucurat ceea ce ați mărturisit spre final, domnule profesor Munteanu, și cred că acest lucru este pe deplin adevărat, că se observă în ultima vreme o creștere a interesului pentru studiile biblice, nu doar la noi în România, respectiv la Iași, ci în toată Europa. Faptul că Iașiul se înscrie în această tendință universală ne bucură foarte mult. Eu cred că, dincolo de interesul științific propriu-zis, această tendință are și o semnificație spirituală anume, întemeiată pe faptul că Sfânta Scriptură, cum o spune Sfântul Apostol Pavel, este „îndreptarul cuvintelor sănătoase”. Într-o lume dezorientată și dezarticulată, ca cea în care trăim, Sfânta Scriptură ne poate oferi o călăuză sigură, o călăuză spre „cuvintele vieții veșnice”, ca să folosim o altă expresie

dragă Sfinților Apostoli. Prin cuvintele ei, Sfânta Scriptură poate fi călăuză spre veșnicia fericită. Facultatea noastră se numește „Dumitru Stăniloae”. Aș dori să spun și că părintele Dumitru Stăniloae, în anii în care a fost rectorul Academiei andriene de la Sibiu, a avut multe preocupări în ceea ce privește reforma în învățământul teologic și a acordat o atenție cu totul aparte încadrării în învățământul teologic a studiilor biblice. Ceea ce spunea el atunci aș repeta și eu acum pentru colegii mei și studenții noștri: studiile biblice sunt foarte importante nu atât în sine, ca o materie oarecare, ele trebuie însoțite de o interiorizare, de o asumare sau de o trăire a lor. Vă felicităm încă o dată pentru toată lucrarea dumneavoastră, domnule profesor Eugen Munteanu. Mi se pare foarte important ca această lucrare de mare semnificație, și culturală, și națională să înceapă la Iași, unde au trăit și activat marii ierarhi cărturari Sfinții Varlaam și Dosoftei, unde, în cadrul unei acivități cărturărești de o mare diversitate și bogăție, Sfântul Dosoftei a găsit timp și pentru a revizui, a diortosi lucrarea lui Nicolae Spătarul Milescu. Dorim ca Dumnezeu să vă dăruiască dumneavoastră, colaboratorilor tineri ai profesorului Munteanu, afirmați deja ca bibliști redevabili, putere și inspirație în tot ceea ce veți întreprinde. Rezultatele dumneavoastră certe de până acum ne dau speranță că atât Simpozionul dumneavoastră anual, cât și celalalte activități ale Centrului MLD vor continua multă vreme de acum înainte. Vă urăm putere de muncă și succes tuturor participanților la simpozion!

Eugen Munteanu: Mulțumesc foarte mult, părinte decan Ion Vicovan! O parte a conținutului comunicării dumneavoastră pare a fi fost rostit ca din interior, ca și cum ați ști bine ce avem de făcut în continuare, impresie corectă, fiindcă știți bine ce am făcut până acum. Vă mulțumesc din suflet pentru aprecieri și îndemnuri, atât în numele colaboratorilor noștri, cât și în numele meu personal. Într-adevăr, ceea ce am realizat până acum poate fi doar un început de drum. Noi mai avem în minte și în suflet proiecte cel puțin la fel de importante ca acestea duse la capăt. Avem, de exemplu, din aceeași epocă a jumătății secolului al XVII-lea, un text cu caracter monumental, o altă versiune a Vechiului Testament în limba română, făcută de un cărturar muntean anonim și păstrată în ms. 4389 de la Biblioteca Academiei Române. După părerea profesorului nostru, regretatul filolog Nicolae A. Ursu, autorul acestei traduceri integrale a Vechiului Testament este, probabil, Daniil Andrean Panoneanul, redevabil erudit, profesor de limbile slavonă și latină la Școala Domnească din Târgoviște, cel care, între alte opere importante, a întocmit cunoscuta tipăritură *Îndreptarea legii*, Târgoviște, 1642. Editată pe bucăți tot de către colectivul nostru, în seria „Monumenta linguae Dacoromanorum”, ca și versiunea din Ms. 45, pe coloane paralele, această versiune muntenească merită editată separat, în toată splendoarea ei. Caracteristicile strict originale ale acestei versiuni integrale a Vechiului Testament sunt două. Mai întâi, ea e făcută după limba slavonă, nu după greacă, după cum lucrase Nicolae Spătarul, cu toate implicațiile traductologice și culturologice care derivă de aici. În al doilea rând, versiunea Panoneanul, cum o numim, este redactată într-un stil și într-o limbă mult mai cursivă și mai apropiată de limba de astăzi, pentru că, pe de o parte, principiul de traducere nu a fost cel

strict literal, și pentru că *Septuaginta*, ca sursă, era mult mai complicată, cu mai multe *loci obscure*, decât textul slavon de la Ostrog (1581), folosit de Daniil Panoneanu, care era în sine o traducere mai recentă și mult mai clară, avînd ca bază *Vulgata* Sf. Ieronim. Prin aceasta am amintit numai una din posibilitățile de continuare a activității noastre. Dar mai există apoi marile ediții biblice integrale din secolele al XVIII-lea – al XX-lea, care trebuie și ele editate științific, adică scoase din starea lor actuală de obiecte muzeale și repuse în circulație. Slavă Domnului, colegii de la Cluj au dat ediții excelente ale *Bibliei* lui Samuil Micu (sau Biblia de la Blaj) din 1795, tot un grup de colegi clujeni a editat versiunea manuscrisă făcută între anii 1761-1762 de cărturarii greco-catolici de la Blaj după *Vulgata*. Dar deja au trecut 200 de ani de tradiție biblică românească, așa încât ceea ce putea părea a fi foarte recent pentru înaintașii noștri, pentru noi a devenit deja tradiție, o tradiție care se cere urgent cultivată. Avem astfel de editat versiunile biblice de la Petersburg (1819), a episcopului Filotei de la Buzău (1864-1856), a lui Andrei Șaguna (Sibiu, 1856-1858), Biblia Sinodală de la 1914, versiunile așa-numite „britanice” (Iași, 1864, 1873), Pesta (1911), București (1921), versiunile Heliade Rădulescu (1858), Costache Anania, Dumitru Cornilescu (1821), Vasile Radu-Gala Galaction (1838), ca să le menționăm pe cele mai interesante din punct de vedere cultural. Limba noastră scrisă a evoluat între timp, deci este foarte important și urgent să repunem textele în circulație, dacă nu prin tipar, ca monumente de hârtie, ceea ce poate fi prea scump, măcar ca monumente virtuale, adică în ediții electronice, aceasta o putem face.

Mulțumesc încă o dată, stimați oaspeți, tuturor! Și acum, Înalt Preasfinția Voastră, dragi invitați, vă cer îngăduința să trecem la ultimul punct al primei părți a ședinței de deschidere a Simpozionului nostru, și anume rostirea unui modest elogiu pe care, așa cum ne obligă bunele obiceiuri academice, ne-am propus să-l facem unuia dintre noi, de fapt uneia dintre noi, doamnei profesoare Zamfira Mihail, căreia i-am dedicat actuala ediție a Simpozionului nostru.

Îmi revine mie această plăcută îndatorire de a vorbi despre domnia sa. Doamna Zamfira Mihail este o fire foarte modestă, aproape nici n-o observi când este prin preajmă. Cunoscându-i excesiva modestie, am recurs la o strategie mai specială ca să nu cumva să întâmpinăm refuzul d-sale de a se lăsa sărbătorită. În urmă cu câteva săptămâni, când am luat în comitetul de organizare decizia de a-i dedica această ediție, l-am rugat pe tânărul nostru colaborator, dr. Iosif Camară, la rândul său o fire blândă și marcată de modestie, să fie el cel care o invită. Dl. Iosif Camară a reușit să îndeplinească această sarcină. Dincolo de meritele sale științifice de excepție, pe care voi încerca să le punctez în cele ce urmează, d-na Zamfira Mihail mai are pentru noi un mare merit, acela de a fi fost prezentă la toate edițiile anterioare ale Simpozionului nostru! Doamna Zamfira Mihail este, a fost și să sperăm că va fi în continuare preocupată intens de studii în domenii de interes foarte apropiate de noi, fiind, între altele, și autoare a unei recente monografii despre Nicolae Spătarul Milescu.

Eugenia-Zamfira Mihail s-a născut la Chișinău, la data de 15 iunie 1937, în familia preotului-cărturar Paul Mihail și a soției sale, Eugenia Mihail. Refugiată

împreună cu familia (părinții și încă doi frați) în România în anul 1940 din calea armatelor sovietice de ocupație, Zamfira Mihail a trebuit să traverseze perioada vitregă a dictaturii proletarietului, reușind totuși să absoluteze Facultatea de Filologie la Iași, în anul 1958. A fost cercetător științific la Centrul de Lingvistică, Istorie literară și Folclor din Iași (actualul Institut de Filologie Română „A. Philippide”), Departamentul de Lexicografie, pînă în anul 1971, când s-a transferat la București, ca cercetător la Institutul de Studii Sud-Est Europene, unde și-a desfășurat întreaga activitate științifică. Teza sa de doctorat, susținută în anul 1974, a fost publicată sub titlul *Terminologia portului popular românesc*, monografie apreciată de specialiști pentru bogăția de material supus investigației și pentru justetea interpretărilor lingvistico-istorice. Spre sfârșitul carierei, a fost profesor asociat la Universitatea din București și la Universitatea „Spiru Haret”.

Aceia dintre noi care au avut norocul de a fi putut parcurge unele pasaje memorialistice ale contemporanilor săi au aflat că Zamfira Mihail s-a bucurat de o educație foarte îngrijită și că a fost înconjurată de o mare afecțiune în familie și printre mulții săi prieteni. Pentru că sărbătorita noastră de astăzi face parte din familia unui cărturar de excepție, părintele domniei sale, preotul Paul Mihail, reputat duhovnic, dar și reabil istoric și filolog, fiind cel care și-a inițiat fiica în cercetarea științifică de performanță, la confluența dintre filologie, știința istorică și viața Bisericii. Împreună cu părintele său, doamna Zamfira Mihail și-a început cariera de filolog editând texte din Basarabia. Deși, cum spuneam, istoria a făcut ca, împreună cu întreaga familie, să devină cetățean al României, doamna Mihail a rămas constant cu inima în patria cea mică, Basarabia. În semn de omagiu, colegii filologi din Basarabia i-au închinat un frumos volum.

Vreau să subliniez că doamna Zamfira Mihail s-a format ca cercetător științific de profesie, devenind ulterior, pe această bază, și profesor. Cred că aceasta este cea mai bună soluție pentru o carieră de excepție. Nu toți avem acest noroc. Majoritatea dintre noi traversăm întregul parcurs, de la preparator, asistent, lector, conferențiar, profesor și credem că e bine așa. Nu este rău, desigur, dar vă asigur că e mult mai bine să începi prin a fi cercetător și la maturitate, după ce ai învățat ce înseamnă cercetarea, să îți se dea posibilitatea să fii și profesor. Lista lucrărilor domniei sale este impresionantă. Renunț să mai menționez fie și titlurile mai importante. Este vorba de numeroase ediții critice de texte vechi, de câteva lucrări cu caracter monografic, de sute de articole și studii de lingvistică, filologie, istorie și chiar teologie, fiindcă doamna Mihail a absolvit și secția Pastorală a Facultății de Teologie! De curând, prin colegul Iosif Camară, am primit de la doamna Mihail un articol pe care nu îl citisem, despre Biblia publicată la 1819 la Sankt Petersburg, un articol scris de domnia sa și publicat acum câțiva ani. Știam destul de multe despre Biblia de la Sankt Petersburg, o ediție foarte importantă, dar care reproducea întocmai Biblia lui Samuil Micu, care, la rândul ei, era o consistentă diortosire a *Bibliei de la 1688*. Și aici aș dori să fac o paranteză, avem de subliniat un aspect important. Succesiunea aceasta de revizuirii ale unuia și aceluiași text al Sfintei Scripturi, dincolo de diferențele interconfesionale între ortodocși și greco-catolici,

reprezintă în sine un mic „miracol” întâmplat în cultura noastră! Este vorba de faptul că în chestiunile de limbă și de cultură divergențele confesionale n-au condus la realizarea unor varietăți stilistice fundamental diferite, cu atât mai puțin la apariția unor limbi literare diferite, cum a fost cazul, de exemplu, cu limbile sârbă și croată!

Revenind, acest articol al doamnei Zamfira Mihail mi-a arătat ce înseamnă erudiția. În douăzeci de pagini, autoarea a reușit să îmi comunice și lucruri pe care eu credeam că le știu, dar nu le cunoșteam în detaliu. De asemenea, edițiile de texte pe care le-a pregătit dumneaei sunt instrumente de lucru la care nu poți renunța. Folosesc acest prilej ca să invoc acest concept de „putere a filologiei” formulat de profesorul german de care am amintit mai sus, pentru a adăuga o nuanță: personalități precum sărbătorita noastră contribuie, cu discreție, dar și cu eficiență, la dinamica acestei forțe difuze a filologiei.

Doamna Zamfira Mihail s-a bucurat de aprecierea contemporanilor, fiindcă a primit toate distincțiile posibile pentru un filolog, și anume de două ori Premiul Academiei, o dată premiul „Timotei Cipariu”, pentru lucrarea de doctorat, și o dată premiul „Hasdeu”, ca membră în primul colectiv al proiectului „Monumenta linguae Dacoromanorum”. De asemenea, a primit și alte multe premii și distincții, nu este cazul să le menționăm pe toate. Este membră a multor organizații internaționale, este cunoscută în lumea slaviștilor, a etnologilor și folcloriștilor, în lumea balcanologilor, în lumea filologilor! Avem deci în fața noastră spectacolul sublim al unui destin împlinit. Îi mulțumim doamnei Zamfira Mihail că a acceptat să fie alături de noi, urându-i multă sănătate și forță de muncă.

Zamfira Mihail: Domnule profesor Munteanu, Înalt Preasfințite Părinte Mitropolit, onorată adunare, mă simt așa de mică în această minunată sală florentină inaugurată în 1960, la centenarul Universității din Iași! Văd în acest mic eveniment fericit din viața mea un îndemn dumnezeiesc de a face în continuare tot ce pot ca să merit astfel de cuvinte de apreciere. Sunt datoare să arăt că viața mea s-a desfășurat sub îndrumarea părinților mei și a Bisericii. Biserica este locul în care am găsit întotdeauna împăcare și deplinătate sufletească. Mulțumirea trebuie să se îndrepte, peste timp, spre cel care a inițiat și a realizat traducerea Bibliei, a Vechiului Testament, și anume Nicolae Spătarul Milescu, care, la rândul lui, a fost îndrumat de Mitropolitul Ștefan al III-lea al Țării Românești. Vă rog să-mi permiteți, Înalt Preasfințite, să subliniez că inițiativa dumneavoastră de a sprijini continuarea studiilor filologice ale Sfintei Scripturi vine în continuarea unei tradiții mai vechi. Numai autoritatea Bisericii este aceea care a permis ca această mare schimbare în profilul culturii românești, traducerea Bibliei, să se desfășoare într-un ritm accelerat neîntâlnit în alte țări din lumea ortodoxă. A vrut Dumnezeu ca lumea laică românească să cunoască destul de devreme cuvântul Bisericii și al Sfintei Scripturi în limba ei. Eu mulțumesc mai ales lui Dumnezeu că m-a ajutat mereu și am ajuns la această vârstă. Mulțumesc profesorilor de la Iași și în special domnului profesor și director Eugen Munteanu pentru atenția care mi-a fost acordată.

Eugen Munteanu: Noi vă mulțumim foarte mult, doamnă Zamfira Mihail. Omagiul nostru este mai mult simbolic, dar vă asigurăm că este din toată inima!

Înalt Preasfinția Voastră, stimați oaspeți, ne apropiem de sfârșitul primei părți a ședinței noastre. Vreau doar să fac o mică prefață a părții care va urma după pauza de cafea prevăzută. Vom asculta cele două comunicări plenare al căror titlu îl puteți vedea în program. Aș remarca mai ales conferința invitatei noastre, colega Madeea Axinciuc de la Universitatea din București, care este specialist în ebraică, unul dintre puținii noștri specialiști în ebraistică din spațiul universitar. D-sa conduce la București un colectiv de traducere a Biblicii, a Sfintei Scripturi, după originalul ebraic, așa-numita versiune masoretică. Profit de împrejurare ca să reiterez o idee la care țin foarte mult și pe care am formulat-o în mai multe împrejurări, prima dată, cred, acum vreo 15 ani, când am participat la inițierea proiectului de traducere comentată a *Septuagintei*, sub auspiciile Colegiului Noua Europă condus de profesorul Andrei Pleșu: o cultură majoră, iar cultura a noastră este o cultură majoră, trebuie să dețină în limba sa cele trei versiuni biblice fundamentale. Desigur, Sfânta Scriptură, așa cum este ea inspirată de Sfântul Duh, este unică! Dar, ca obiect istoric, Sfânta Scriptură există practic sub trei ipostaze principale, primare, înainte de a fi multiplicată, prin traduceri, în sute de limbi. Cele trei versiuni primare sunt: Biblia ebraică (textul masoretic), *Septuaginta* (versiunea grecească alcătuită pe la jumătatea secolului al III-lea î.Hr. de evreii din diaspora) și *Vulgata* (versiunea latinească, operă a Sfântului Ieronim). Cultura noastră este pe cale să împlinască și această datorie. *Septuaginta* există deja de 300 de ani (versiunea lui Nicolae Spătarul Milescu) și încă o dată a fost tradusă recent în cadrul menționat mai sus. O versiune românească după *Vulgata* există și ea, este realizată de un colectiv al colegilor și prietenilor noștri catolici, coordonați de părintele Alois Bulai. În fine, de curând, în spațiul laic, universitar, constatăm această inițiativă de a avea și textul masoretic. Suntem, așadar, pe cale, cum spuneam, să fie împlinită și această valență în cultura românească, să avem cele trei versiuni. Prin urmare, după pauză vom asculta această comunicare a doamnei Madeea Axinciuc, precum și prezentarea mea, dedicată semnificațiilor actului de traducere a Vechiului Testament de către Nicolae Spătarul Milescu.

Înalt Preasfinția Voastră, permiteți-mi să vă mulțumesc încă o dată că ați fost alături de noi și să vă acord, dacă doriți, ultimul cuvânt.

Î.P.S. Părintele Teofan: Nu eram pregătit pentru ultimul cuvânt, domnule profesor, dar mă bucur că mi-l oferiți. Văzându-vă pe dumneavoastră, pe doamna Mihail aici de față, cum sunteți adunați în jurul Sfintei Scripturi, primesc mai mult curaj în lucrarea pe care o am de slujitor al Bisericii, chiar dacă am fi tentați a crede că timpurile ne sunt potrivnice. Ce-i drept, vremurile nu sunt ușoare. Văzând că există oameni precum dumneavoastră și cei asemenea dumneavoastră, de la noi și din alte țări din Europa, pe care în general o definim ca fiind secularizată și înclinată aproape în exclusivitate către alte valori, oameni care își hrănesc preocupările intelectuale, poate și trăirile lăuntrice, din cuvântul Sfintei Scripturi, primim acest curaj să credem încă și mai mult în Cuvântul Domnului Hristos, că nici porțile

Iadului nu o vor birui pe dânsa. Am amintit aici de strădaniile părinților patriarhi români privitoare la Sfânta Scriptură, în vremea anilor '60, '70, '80. Căci toate vrăjmășile care se îndreaptă împotriva Cuvântului Domnului nu au până la urmă sorți de izbândă. Sunt momente mai luminoase în viața, în trecerea prin istorie a unei națiuni, dar există deopotrivă și această putere lăuntrică, nerecunoscută adesea, dar extrem de eficientă, ascunsă în măruntaiele ființei umane, care face ca lucrurile puternice să reziste. Și de ce? Pentru că într-o carte precum aceasta sunt cuvinte înțelepte și pentru că se află într-o asemenea carte prezența lui Dumnezeu, prezență care poate fi ascunsă, uneori ignorată, dar ea întotdeauna rămâne biruitoare. Există această tendință, și e bine s-o recunoaștem, ca mesajul Scripturii, viața Bisericii, în genere, să se desfășoare în libertate, într-o societate democratică, în interiorul, dar și în exteriorul spațiului sacru.

Dreptul de a fi în cetate al Sfintei Scripturi și al Bisericii a fost limitat din punct de vedere ideologic într-o anumită perspectivă înainte de 1990. Tot o perspectivă de tip ideologic tinde să se impună și astăzi în foarte multe situații, prin dorința multora de a limita prezența cuvântului sacru exclusiv în interiorul bisericii. Asemenea perspectivă este contrazisă de inițiative precum cea de azi, a dumneavoastră. Pentru că noi avem convingerea că Biserica și mesajul ei trebuie să fie vii în mijlocul oamenilor. Noi, ca slujitori ai bisericii, încercăm, cu reușitele și cu nereușitele noastre, cu scăderi, cu reveniri, să păstrăm prezența Cuvântului sacru, a Cuvântului lui Dumnezeu, în arealul care ne este propriu prin tradiție. Inițiative precum aceasta a dumneavoastră ajută la o prelungire a prezenței Bisericii în spațiul academic. Sunt sigur că nu se poate ca un student oarecare, chiar dacă nu are un profesor care să îl îndrume spre Biserică, chiar dacă nu are o legătură directă cu Biserica, dintr-o pricină sau alta, uneori din vina noastră, alteori din cauza contextului în care ne găsim, văzând inițiative ca aceasta, să nu simtă ceva nou în ființa lui, să nu se interogheze asupra sensurilor spirituale mai înalte ale vieții. Și chiar dacă poate nu se va îndrepta neapărat spre zona bisericească pură, există posibilitatea ca în inima lui să se inițieze un proces de convertire. Încercăm ca o Biserică precum este Biserica noastră să se îndrepte spre această direcție. O Biserică care s-a văzut pe sine ca pe o Biserică a poporului, o Biserică a neamului, să fie alături și de inițiative intelectuale precum ale dumneavoastră. Prin fapte de acest gen, dumneavoastră arătați că, într-o formă sau alta, mesajul Bisericii, mesajul Scripturii pătrunde și acolo unde, poate din neputința noastră, a clericilor, nu avem posibilitatea, într-o modalitate ușoară, să prezentăm acest cuvânt.

De aceea, spun din nou, plec de la această întâlnire încurajat, pentru că, dacă, înainte de 1989, cei care aveam anumite slujiri în Biserică încă de pe vremea aceea credeam adeseori că suntem timizi, acum suntem primiți cu încredere și deschidere. De aceea, când vedem secularizarea aproape completă care se întâmplă și la noi și în altă parte, suntem încurajați când apar momente precum organizarea acestui Simpozion sau activitățile dumneavoastră de editare și de studiere a textelor biblice românești. Vă rog pe toți cei prezenți să primiți sentimentul de grațitudine din partea Sfintei Mitropolii, pentru că, într-o formă sau alta, vă transformați în

apostoli, în misionari și chiar pătrundeți acolo unde noi nu avem posibilitatea de a fi prezenți. Vă dorim să aveți și cu această ocazie bucuria datoriei, dacă o pot numi așa, împlinite. Deja ați anunțat și alte proiecte. Să vă dăruiască Dumnezeu puterea să le duceți mai departe. O garanție că veți reuși ne este dată cele douăzeci și cinci volume ale *Bibliei de la București*, pe care le-ați tipărit, fiecare din ele de peste trei sute, patru sute, cinci sute de pagini, plus aceasta din fața noastră, minunata ediție a *Vechiului Testament* tradus de Nicolae Spătarul după *Septuaginta*. Să vă dăruiască Dumnezeu putere și tenacitate pentru a pune la cale și a duce la bun sfârșit și alte evenimente ca acesta, alte momente pline de speranță. Fiți siguri că sufletul și mintea dumneavoastră și a membrilor colectivului vor umple sufletul de lumină și de adâncime spirituală, prin contactul permanent cu cuvântul sacru! Din plinătatea de care vă veți bucura și dumneavoastră, ne veți bucura și pe noi și pe alții. Mulțumim!

Eugen Munteanu: Mulțumim foarte mult, Înalt Preasfinția Voastră. S-ar fi convenit ca ultimul cuvânt să vă aparțină, dar datoria de gazdă mă face să mulțumesc încă o dată colegilor din prezidiu și tuturor participanților la ședința de deschidere a Simpozionului nostru „Explorări în tradiția biblică românească și europeană”.